

Banbrytande fåglar

Här observerar vi två spektakulära och nyskapande fågelkonstverk som vid sin tillblivelse var fullständigt revolutionerande.

Vi befinner oss på 1900-talet. Ett synnerligen omvälvande århundrade för konsten, späckat av olika ismer och ständiga experiment med att omdefiniera konsten. Det första verket, *Bird in Space*, av Constantin Brâncusi, hammade i skottlinjen i striden mellan det gamla och det nya. Konstnären skapade en serie av verket i brons och marmor, den första 1923.

Brâncusi fann ingen anledning i att avbilda sina motiv realistiskt. Därför saknar fågeln vitala detaljer som vingar och fjädrar. Istället har Brâncusi fokuserat på rörelse, fart och ett uttryck av att glida i luften. Skulpturen skulle lika gärna kunna

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Bird in Space, Constantin Brâncusi.

Letatlin I, Vladimir Tatlin.

föreställa en fisk, det är egentligen bara titeln som bestämmer tolkningen.

Typiskt för Brâncusi var att söka efter en essens, att skala bort det oviktiga och vara äkta mot materialet. Han försökte inte få bronset, i detta fall, att skapa en fjäderdräkt. Råmaterialet skulle inte utge sig för att vara något annat än det var. Detta synsätt förändrade på allvar vad skulptur kan vara.

Men 1926 hade amerikanska tultjäns-temän en annan inställning till konst. När skulpturen anlände till New York menade man att föremålet var ett "metallobjekt", inte konst, och kategoriserade det som "Köksredskap och sjukhusmateriel!". Därmed skulle det förtullas med 40 procent av försäljningsvärdet (konst fick däremot komma in gratis i landet). Brâncusi, förmodligen ytterligt förnärmat, tog ärendet till domstol. Hetsig debatt uppstod. Vissa konstnärer intygade att metallfågeln var konst, andra motsatte sig häftigt. Det dröjde till 1928 innan domstolen, turligt nog, kom fram till att skulpturen VAR konst!

NÄSTA VERK ÅR en ornithopter (från grekiskans ornithos=fågel och pteron=vinge),

alltså en flygmaskin som ska fungera genom att dess vingar flaxar likt en fågel. Just denna är från 1930-talets Ryssland och konstruerad av Vladimir Tatlin som gav den namnet *Letatlin*. Med visioner om nyttig konst ville denna konstnär skapa verk som passade det nya, moderna samhället.

Letatlin är en rolig lek med ord. *Letat* betyder att flyga på ryska. Sedan kan det också läsas som *le tatlin*, alltså lite fransklingande. Vladimir Tatlin måste ha varit mäkta nöjd när han kläckte den kluriga titeln.

RUNT 1915 HADE rörelsen konstruktivism uppstått bland ryska konstnärer. De ville skapa ett nytt och rättvisare samhälle och såg sig mer som ingenjörer och konstruktörer än konstnärer. Därför föraktade de saker som traditionell måleriteknik, dekor och hantverk. I stället vurmade de för maskinell tillverkning. Deras föremål hade en funktionell estetik, baserad på geometri och linje. Det ledde till en maskinestetik.

Konsten skulle komma medborgaren till godo, spegla den nya, urbana tiden och teknikens framsteg. All konst skulle ha en

praktisk funktion och visa in i framtiden. I många konstruktivistiska verk är gränsen mellan människa och maskin upplöst. Den ena idén är djärvare än den andra.

Tatlin brukar räknas till konstruktivisterna, men han ringaktade inte tradition utan uppskattade hantverk. I sin ungdom som sjöman hade han fått många praktiska lärdomar av vind och vatten. Erfarenheterna till sjöss ledde till ett intresse för naturens krafter. Därför har flera av hans konstverk dynamiska och organiska former. I sin livsbetraktelse skriver han:

"I went on long voyages [giving] me the opportunity of seeing ships, the sea, foreign countries, people, fishes and birds, which I then observed keenly. And all this suggested various ideas to me, which subsequently I realized in part."

Han var övertygad om att allt hängde samman i kosmos. Det gällde individen, naturen och de föremål som människan skapar. Därför ville han skapa ting som inte bara var praktiska, utan även kopplade ihop människan med krafter större än sig själv. Människan skulle bli medveten om sitt sammanhang i naturen. Utifrån dessa tankar är det lätt att förstå *Letatlin*. Den framstår samtidigt som visionär, absurd, praktisk och omöjlig.

Mellan 1929–1932 experimenterade Tatlin fram verket. Som förebild studerade han ungraror som lärde sig flyga. Han iakttog fåglars flygmönster och dissekerade dem för att fördjupa sig i muskulatur och benstruktur. Allt för att hitta lämpligaste konstruktion. Tatlin och hans assistenter formpressade trä med hjälp av ånga och band samman delarna med ogarvat läder. De använde också kork, aluminiumlegering och ståltråd. Dessutom infogade de valben i konstruktionen för spänst och hållbarhet. *Letatlin* mäter cirka tio meter mellan vingarna!

LETATLIN SKULLE ANVÄNDAS av den moderna sovjetmänniskan som ett pendlingsfordon i luften, driven av pedalkraft. Idén var att framkalla den underbara känslan av att faktiskt ta sig fram i luften för egen maskin och bli ett med naturens krafter. Denna känsla gick ju förlorad när man flög i flygplan, ansåg Tatlin.

Dessvärre fungerade inte *Letatlin* som det var tänkt. Och när Stalin hade kommit till makten 1929 började staten se med

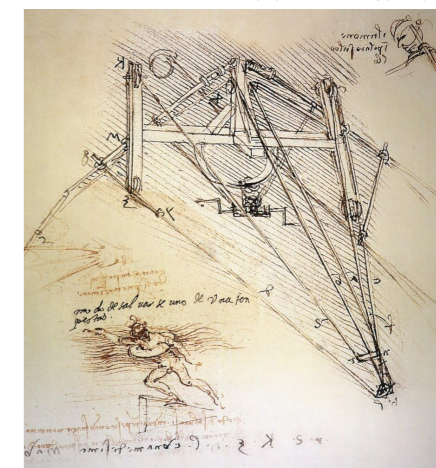

Letatlin V, Vladimir Tatlin.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Denna version av *Letatlin* finns på ett museum i Monino, Ryssland.

Ornithopter, Leonardo Da Vinci, cirka 1489.

misstanke på konstnärer och det gränslösa tänk som präglar kreativitet. Men Tatlin kämpade på med sina utopiska idéer, bland annat i detta sista stora verk.

På en kongress 1934 bestämde politikererna att all litteratur och konst hädanefter skulle skapas i en socialistisk realistisk stil. Konsten blev därmed ren propaganda, med total avsaknad av högtflygande idéer. Bilder och skulpturer skulle visa starka, lyckliga arbetare och hylla Sovjet. Konstnärer blev nu tvungna att lägga band på sin kreativitet och ansluta sig till den enda tillåtna stilen. Alternativet var deportation till Sibirien.

Med sin organiska konstruktion är

Letatlin en vacker symbol för människans eviga dröm om att kunna flyga. Men berättelsen är också en påminnelse om att kreativitet kan väcka ont blod hos de trångsynta. 🦋

Roligt att veta

▶ Ett exemplar av *Bird in Space* såldes 2005 för 27,5 miljoner dollar, då ett rekordpris för en skulptur på en auktion.

▶ Redan Leonardo da Vinci ritade en ornithopter på 1500-talet, men det var en skrivbordsprodukt som han aldrig förverkligade.

▶ Den första personen att lyckas med en kontrollerad flygning med en ornithopter var Vladimir Toporov, 1995.